

Doğa ve İnsan Etkinliği: HASANDAĞ YÖRESİ DOĞAL ANITLARI

Muammer ATİKER

İç Anadolu'nun güneyinde Kayseri-Konya arasında bir yay biçiminde olan Erciyes Dağı, Hasandağ, Karacadağ ve Karadağ gibi volkan dağlarının sıralandığı volkanik kuşak, yurdumuzun çok genç ve diri görünümlü volkanik yerçekilleri ile tanınır.

Bu kuşağın orta kesiminde, uluslararası E5 karayolunun geçtiği Aksaray ilçesinin güneyinde, yaklaşık 800 km² genişlikte bir alana yayılmış olan Hasandağ volkan konileri, Ankara-Adana arasında yolculuk yapanların ilk anda ilgisini çeker.

İç Anadolu platolununun 1200-1300 m ortalama yükseltideki bu bölümünde, 3260 m yükseltiye erişen Hasandağ volkanı; ana koni gövdeleri ile çevresindeki genç kırık çizgileri üzerinde sıralanmış küçük piroklastik koni dizileri ve kraterlerden çıkarak daha geniş bir çevreye yayılan lav ve tüfleriyle bir volkanik yöre oluşturur.

Hasandağ ana kraterleri, kuzeydoğudaki Kapadokya yöresi peribacalarının geliştiği volkanik kül ve tüflere de kaynaklık etmiştir.

Hasandağ ve çevresindeki irili ufaklı genç volkan konileri, çok diri görünümlü kraterler, dere yataklarını doldurarak akmış lavlar, volkanik tüfler üzerinde akarsuların kazdığı derin kanyon vadiler ve bu vadi yamaçlarında gelişmiş peribacalan, yörenin birer doğal anıt niteliğinde olan yerçekilleridir.

Bölgede büyük olasılıkla 15-3 milyon yıl önce (Neojen'de etkinlik göstermiş ve daha sonra aşınarak yıpranmış bir volkanizma üzerinde, yaklaşık 2 milyon yıl önce (Kuvaterner'de) daha genç volkanizma olayları başlamıştır. Bu son dö-

Selime'de köy yerleşmesi ve peribacalarının genel görünümü..

nemde, genç volkanik yerçekillerini oluşturmaya başlayan volkanik etkinliklerin, giderek yavaşlayan bir biçimde tarih çağlarına kadar uzandığı, milad yıllarında yaşamış olan Strabon'un Erciyes Dağı çevresinde gözlediği "içinde ateş bulunan çukurlar" a ilişkin belgelerinden (Geographika) bilinmektedir.

Büyük Hasandağ (3260 m) ve Küçük Hasandağ (3060 m) ile aradaki diğer iki büyük koni, volkanik kütlelerin ana gövdesini oluşturur. Alttaki aşınmış ve çökmüş volkan öreni üzerinde yükselen bu dev koniler, lavlarla kül, tüf, süngertaşı, blok lav gibi piroklastik gereçlerin birleşik stratovolkan yapısında aralanmasıyla kurulmuştur. Kraterlerden çıkan son lavlar, genellikle krater içlerini de doldurarak katılmıştır.

En yüksek ve büyük gövdeli Büyük Hasandağ konisi, yurdumuzun en görkemli birkaç volkanı arasında yer alır. Doruğundaki iç içe kurulmuş büyük ve küçük kraterin piroklastik gereçle kaplı duvarları, henüz hiç aşınımına uğramamıştır. Küçük kraterden çıkan son lavlardan sonra zayıflayan volkanik etkinlikler sıcak gaz ve buhar çıkışlarına dönüşmüş, volkan bir dinlenme ya da uyuklama evresine girmiştir.

Çok canlı görünümdeki kraterin kuzeye bakan dış yüzünde, lavlar üzerinde kazılmış dik inişli oluk-tekne biçiminde, süresiz altı tane kısa vadi ile vadi aralarında testere ağzı bi-

Peribacalarında bir yazlıklık...

ÖN KAPAK: Hasandağ yöresi doğal anıtlarından "İhlara Vadisi"

çimi kazanmış keskin-dar sırtlar, doruktaki ilginç aşınım şekilleridir.

Eğimleri 40-50 derecenin üzerinde olan bu sarp kayalık yamaçlar, daha çok dağcılık sporu yapanların ilgisini çekmektedir. Bu yerçekimleri yalnızca kuzey yamacı etkileyebilmiş, dar alanlı bir buzullaşma olayının izleridir.

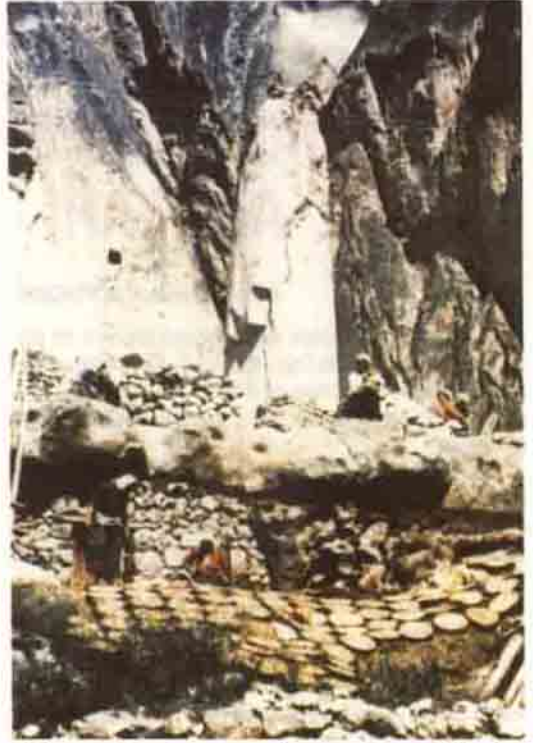
Günümüzden yaklaşık 10 bin yıl önce sona eren son büyük Buzul Çağı (Würm) sırasında volkanik etkinliğini sürdürmüş olan B.Hasandağ konisi doruğundaki bu buz aşındırması şekilleri büyük olasılıkla daha sonraki bir serin dönemde gelişmiş küçük buzullaşma ile ilgilidir.

Aksaray Ovası ile Hasandağ arasındaki yaklaşık 70 km² genişlikte bir alan, kalınlığı 100 m'yi geçen, koyu renkli bazalt lavlarıyla kaplıdır. Hasandağ'ın kuzey eteğindeki konklardan çıkan çok akıcı bazaltlar, kalkan biçimli yayvan lav volkanlarını oluşturarak ova yönünde yayılmışlardır. Bazaltların yer yer lav dereleri ve çağlayanları oluşturarak akmaları sonucu ilginç akıntı yapıları gelişmiştir.

Bu büyük lav örtüsü daha sonra kırıklar boyunca çökmeye uğramış, kırıklardan gaz patlamalarıyla çıkan kül, cüruf, volkan bombası gibi piroklastik gereçlerden (tefra) kuru lu çok sayıda irili ufaklı piroklastik koni dizileri oluşmuştur. Bazılarında çok evreli şiddetli patlama ve püskürmeler sonucu koni gövdeleri değişmiş; iç içe konilerin görüldüğü ilginç bir volkan morfolojisi ortaya çıkmıştır. Bu koniler de genellikle lav çıkışı ile sonlanmışlardır.

Batıda Karacaören köyündeki Kızıltepe'nin lavları, Taşpınar yönündeki dere yataklarını doldurarak 5 km uzunlukta bir akıntı oluşturmuştur.

Yörenin doğusundaki Melendiz Dağları ile Hasandağ eteklerinden kaynaklanan Melendiz Suyu, Aksaray üzerinden ku-

Selime peribacalarında oyulmuş antik barınaklar içerisinde sürdürülen ilkel yaşam. Bol çatlaklı kayalar her an üstlerine çökebilir.

Aksaray Ovası'ndan Hasandağ volkanlarına bakış.

zeydeki Tuzgölü'ne ulaşır. Bu suyun volkanlardan çevreye yayılmış kül, tuf ve ignimbritler üzerinde açtığı vadi yer yer derin kanyonlar biçimindedir.

Çevresindeki platoya göre oldukça ılıman iklim özellikleri gösteren vadi, eski çağlardan bu yana insanların yerleşmesine kucak açmış, büyük bir açık müze niteliğindedir. Burada doğal anıtlar, değişik kültürlerce, genellikle tuffler içerisinde oyma barınaklar oluşturularak kullanılmıştır.

Kanyon vadinin, İhlara köyü yakınında yeralan ve "İhlara Vadisi" olarak tanınan küçük bir bölümü, yamaçlara oyularak yapılmış antik kaya kiliseleriyle ünlüdür. Duvar biçiminde dik kayalık yamaçlı derin kanyon vadinin bu bölümü korunma altına alınmış, modern bir otel ile vadi tabanında doğal park düzenlemesi yapılmıştır. Vadinin görkemli doğal güzelliği ve tarihsel zenginliği nedeniyle turistlerin ilgisi en çok burada yoğunlaşmaktadır.

Aynı vadi Aksaray-İhlara yolu üzerindeki Yaprakhisar ve Selime köyü peribacaları ve ilginç görünümü kırıkbayır (badland) morfolojisi, tuf yamaçlarda etkin olan su erozyonunun (yüzey, parmak ve yanıt erozyonu) en güzel örnekleridir. Kanyon vadinin dik yamacında gelişmiş dev peribacaları içerisinde, İhlara'dakilere benzeyen çokkatlı barınaklar ve antik kiliseler bulunmaktadır.

YÖREDEKİ İNSAN ETKİNLİKLERİ

Hasandağ yöresi doğal anıtları ve tarih zenginliklerinin korunmaya alınarak turizme açılabilmiş tek üyesi İhlara Vadisi'dir. Son yıllarda düzenlenen şenliklerle vadinin tanıtımı daha da yaygınlaşmaktadır.

Aynı vadinin uzantısındaki Yaprakhisar ve Selime Peribacaları ve bunlar içerisine oyulmuş antik yapılar ise, günümüzde köy yerleşmesi içerisinde kalarak büyük ölçüde yıkılmıştır. Köy halkının evlerine ekleyip, ağıl ya da ambar olarak kullandığı peribacaları içerisindeki antik yapıları gezip görme olanağı da yoktur. Bu iki örnek, insan etkinliğinin olumlu ve olumsuz yönlerini açık bir biçimde sergilemektedir.

Hasandağ çevresindeki piroklastik konilerin bol gözenekli ve hafif olan cürufaları, yol dolgusu (stabilize) olarak doğrudan kullanıma ve hafif yapı gereçleri üretimine çok elverişlidir. Bu özelliği nedeniyle, genellikle ana yol ağına yakın olanlar,

Büyük Hasandağ volkanının çift kraterli doruğu (3260 m).

Selime peribacaları arasında kurulan ve sayıları giderek artan konutlar...

doğanın korunması hiç gözletilmeksizin rastgele kazılarak yıkıma uğratılmaktadır.

Bu koniler çevresindeki çok diri görünümü lav akıntılarının en güzel örnekleri de yapı taşı olarak kullanılmak üzere gelişigüzel yerlerinden sökülerek götürülmektedir. Böylece, bir bölümü Anadolu'da tarih çağlarında da yaşanmış çok genç volkanizma ile gelişen ilginç yerçekillerinin oluşturduğu bu görkemli doğal anıtlar, bir daha onarılamayacak yaralarla giderek güzelliğini yitirmektedir.

Oysa ki, yörede her iki tür yapı gereci üretimi için de işletmeye açılacak çok daha uygun alanlar fazlasıyla vardır. Bunlar; fazla erozyona uğrayarak ilksel morfolojisi çok bozulmuş olan, daha yaşlı lav akıntıları ve koni kalıntılarıdır.

Tüm doğa araştırmacıları ve özellikle yer bilimciler için önemli veriler içeren bu **doğa laboratuvarı**'nın plansız bir hammadde üretimiyle talan edilmesi sürdürülürse, gelecek kuşaklara güzel bir görünüm bırakılamayacağı ortadadır.

Yörede insan etkinliğinin ulaşamadığı alanlar; yılın üç ayı karla kaplı olan Hasandağ yaylaları ve doruklarıdır. Bu bölge özellikle E5 karayolunun sağlayacağı ulaşım avantajına da bağlı olarak, gelecekte dağcılık ve kış sporları yönünden önemli bir turizm merkezi olmaya adaydır. □

Yazıda yer alan fotoğraflar MTA Enstitüsü'nde Jeomorfolog olarak görev yapan yazar Muammer ATIKER tarafından çekilmiştir.